

37 Překládání a vlastní jména

V odborných i uměleckých textech je dílčím překladatelským problémem práce s vlastními jmény. Při řešení jazykové podoby pojmenování osob (ale i míst) v překladu je třeba brát v úvahu především tyto okolnosti: 1. grafické systémy daných jazyků, 2. stupeň frekvence jména a stupeň jeho „domestikace“, osvojení, 3. dobové zvyklosti.

Vztah jazyků a jejich grafických systémů

Záleží vždy na tom, o které dva jazyky při překladu jde (zda blíže příbuzné, či naopak geneticky i areálově vzdálené) a jaký je vztah jejich grafických systémů (jde-li např. v obou případech o latinku či cyrilici, nebo je-li grafický systém jazyka překladu odlišný od systému jazyka originálu) apod. Jinak budeme řešit otázku vlastních jmen anglického původu, jiné problémy vyvolá převod jmen ruských, kde jde i o záležitost převodu grafického, tj. přepis cyrilice do latinky. Otázky mezijazykových vztahů (se zřetelem k psané podobě jazyka) nejsou totiž v plném rozsahu řešitelné bez přihlídnutí k problémům transliterace, tj. převodu z jednoho grafického systému do druhého, a to v obou směrech.

Jednou z typizovaných, naprosto univerzálních podob předávání informací je informace bibliografická. Každý, kdo pracuje s ruskými prameny, ví jistě ze své praxe, že se v nich často setkává se jmény neruských autorů převedených do cyrilice, a to začasť bez uvedení výchozí podoby (v latince).¹ Jde-li o jména obecně známá, je věc jednoduchá. Složitější je situace tam, kde jde o nové, začínající autory, nebo autory oboru, který je relativně nový. Zde pak nelze (bez faktické znalosti) stanovit jednoznačně výchozí podobu jména (např. Меклиш).

Stupeň frekvence jména a jeho „domestikace“

Jména historických osobností, spisovatelů a jiných kulturních tvůrců se vyskytují v různých podobách. Všimněme si rozdílů: *Karel Veliký*, *Karel Marx*, avšak: *Karl Maria Weber*, *Charles Aznavour*, *Charlie Chaplin*; *Bedřich II.*, *Bedřich Engels*, avšak: *Friedrich Schiller*, *Fryderyk Chopin* (nikdy *Bedřich!*); *František Lotrinský*, avšak: *Franz Kafka*, *Franz Liszt*, *François Villon*; *Guy de Maupassant*, *Béla Bartók* (nikdy *Vít*, *Vojtěch*). Jména některých významných vědců či umělců, kteří působili i mimo okruh

své vlasti, se mohou vyskytovat ve dvojí až trojí podobě, např. *Kubín* ≈ *Coubine*, *Trubeckoj* ≈ *Trubetzkoy* ≈ *Troubetzkoy* aj.

Rovněž u historických osobností může mít podoba jména více modifikací, a to podle prostředí, jímž prochází. Např.: „Po přistání ve Veracruzu se přechodně vyskytly jiné starosti, císař odložil manuskript Hofreglementu včetně konceptu dopisu do zavazadla. Jméno *Juárez* teď ovšem slyšel často. Musel vzít na vědomí, že se zde vyslovuje jinak, než byl zvyklý, totiž *Chuáres*, s nehlasným *u* a *e*, zato s přízvukem na *á*, skoro jako kdyby šlo o jedinou slabiku, jediný výdech. (V Evropě komolili a kouskovali jméno všelijak, Rakušani kladli akcent spíš na první samohlásku, Francouzi na poslední.)“ (Norbert Frýd.)² Přízvukové ztvárnění může být též motivováno tendencí individualizační, např. *Terry Winógrad* (původně ruské jméno amerického autora je v publikacích autorem důsledně označováno tímto přízvukem). Srov. též *Krysa* (jméno ruského pianisty) na rozdíl od *krýsa*.

V některých případech znamená mezijazykový převod vlastního jména i různé podoby grafické. Např. francouzské jméno *Benois* má v ruštině podobu *Benua*. V českém překladu ruského textu ovšem podoba *Benua* přijatelná není. Osobu je třeba identifikovat, a proto by v českém překladu mělo jméno mít podobu *Benois*, *Benoise* apod. Podobně, projde-li ruskou grafikou jméno předního německého lingvisty W. Humboldta, je pak (při referování) citováno jako *Vil'gel'm Gumbol'dt* (název ruské publikace).

Dobové zvyklosti

Jak uvádí Je.A. Kalakucká,³ prošel v ruštině vztah k cizím jménům dosti složitým vývojem: 18. století bylo stoletím rusifikace cizích jmen: *Mašen'ka Leskova* nahrazuje *Manon Lescaut*; začátek a střed 19. století pak lze považovat za období transliterace: *Diderot*, *Fal'konet*, *Bonnet* (podle současné normy *Didro*, *Fal'kone*, *Bonne*, avšak *Marat*). Dodejme k tomu, že už původní francouzská výslovnost u některých jmen kolísá: např. *Jésus Christ* se vyslovuje odlišně podle náboženského vyznání.

V češtině je situace jednoznačná: západoevropská příjmení se přejímají vždy ve výchozí grafické písemné podobě, např. *Diderot*, *Falconet*, *Mitterrand*, *Reagan*, *Bush*. Příjmení ruská se pak v češtině graficky realizují dvojnásobem, a to v přepisu odborném (v bibliografii), např. *Gorbačev*, *Trubačev*, v beletrii – v přepisu běžném, např. *Pečorin*.

NE

Ještě větší rozdíl mezi dvěma paralelními jmény v různých jazycích je u jmen křesťanských, zvláště u jejich podob domáckých, familiárních – h y p o k o r i s t i k . Zde, jak známo, působí různé tendence; nejvýraznější je krácení začátku, např. *Antonín* = *Toník*, *Jakub* = *Kuba*, *Josef* = *Sep*, z toho *Pep*, *Pepa*; *Alexandr* = *Sandro* (it.), *Sebastián* = *Bastien* (fr.), *Boscij* (luž. srb.); stejně běžné je i krácení konce jmen, např. *Nadežda* = *Nada*, *František* = *Franta*, *Ronald* = *Rony*, *Michail* = *Miša*. Oba postupy, tj. krácení začátku či konce jména, se mohou ve vývojové řadě střídát, jak to vidíme u některých ruských jmen, např. *Aleksandr* = *Aleksaša* = *Saša* = *Sašura* = *Šura*. Podobně i *Anja* = *Anjura* = *Ňura*. Má-li tedy překladatel najít korelát k ruskému *Ňura*, volí někdy podobu *Anička*; bylo by však možné říci též *Andula*, ev. *Nanyňka* (v obou jazycích pak jde o pojmenování připouštějící i pejorativní interpretaci).

Jak známo, tendence k novým jménům po ruské revoluci byla velmi výrazná, s uplatněním vysokého stupně fantazie. Jména jako *Ninel'* (obrácené čtení jména *Lenin*), *Vilen* nebo *Vilord* (V.I. Lenin, Organizátor Rbočého Dviženija) občas zaslechneme i dnes. Existuje též jméno *Revoljucija* (v domácké podobě *Rjova*). Tato jména se naštěstí neužívají jako jména románových hrdinů. Uvádíme je zde pouze jako kuriozitu, pro ruštinu charakteristickou.

Svou překladatelskou problematiku mají vlastní jména i v beletrii.⁴ Narativní charakter románu či povídky je vázán na určité postavy, místo, čas apod. A všechny tyto údaje mohou být pro překladatele relevantní. Je sice pravda, že křesťanská jména mají v celé řadě jazyků své paralely, někdy blízké, jindy odlišné, např. č. *Helena* = r. *Jelena*, č. *Vlasta* = fr. *Patricie* apod. Jde-li o jméno, které se v češtině nevyskytuje, bude převedeno s ev. hláskoslovnou modifikací, např. r. *Igor'* jako *Igor*, *Svetlana* jako *Světlana*. *Ivan* ovšem zůstane *Ivanem*, i když mu v češtině odpovídá jméno *Jan*, *Osip* zůstane *Osipem*, i když mu v češtině odpovídá *Josef* apod. V překladech z angličtiny ponecháme *Johny*, *Mary*, v překladech ze severských jazyků – *Sven*, *Pelle*, *Stig*, *Asta*, *Gerda* aj. Připomeňme ještě na okraj, že paralelní jména ve slovanských jazycích (např. ruské *Vera* a české *Věra*) tvoří odlišně deminutiva, tj. názvy zdobnělé (srov. r. *Veročka* a č. *Věruška*).

Vlastní jména, která se často dostávají do názvu díla, se mohou stát signálem cizosti textu a spolu se jmény místními (eventuálně s názvy reálií) tvoří body, jež udržují kontinuitu povědomí cizosti prostředí i literárního díla a průběžně připomínají, že jde o překlad, nikoliv o originál. (Srov. též kap.8.)

Problém vlastních jmen je velmi důležitý: jména hrdinů procházejí celým dílem, takže nevhodný překlad zde může celé dílo i nepřijemně poznamenat.

Současné tendence některých nakladatelských redaktorů, aby se jména ponechávala v původní podobě (i tam, kde v češtině existuje vhodná paralela), nelze považovat za vyhovující. Např. při názvu historické trilogie Marji Kubašec (*Boscij Serbin*)⁵ jsem volila takové řešení, že jsem vynechala křesťanské jméno *Boscij* (tj. domáckou podobu jména *Šebestián*). Ponechala jsem pouze příjmení *Serbin*, které je pro češtinu únosné, a doplnila označení povolání. Konečná podoba názvu přeloženého díla zní tedy v češtině *Kantor Serbin*. Je blízko názvu originálu, je pouze jeho modifikací: jednak blíže určuje okruh děje, jednak u českého čtenáře evokuje motiv marnosti pedagogického snažení (srov. Bezručův název *Kantor Halfar*).

Patří k oblíbeným způsobům nazývat hrdiny, zvláště v dílech kritických a satirických, jmény charakterizačními (touto problematikou se zabývá tzv. beletristická onomastika). Tento postup, tj. charakterizace postavy jménem (lat. nomen – omen), patří zejména v ruské literatuře k široce užívaným a oblíbeným (u Saltykova-Ščedrina *Skotinin*, Gogolův *Bašmačkin*, postavy románů Ilfa a Petrova apod.). Např. ruský *Chlestakov* je pro českého (a podobně i slovenského) čtenáře nemotivovaný (r. *chlestat'* = *šlehat*, ale též *chvástat se*, *vytahovat se*). Převeďte-li překladatel ruskou podobu příjmení *Chlestakov* do češtiny (či slovenštiny) beze změny, je překlad o tento charakterizační rys ochuzen (vzhledem k frekvenci jména tu jde o značnou ztrátu, komunikační deficit). Ve slovenském překladu se někdy volí (či navrhuje) převod motivovaného pojmenování opět motivovaným, tedy podoba *Chvastakov* (*chvástat' sa*). I v češtině by podobné řešení mohlo obstát. – Příklad z lužické srbštiny: *Ševčik-Šwjerčik* je převedeno do češtiny jako *Ševčík-Cvrček* (se ztrátou rýmu).

Samostatným problémem je otázka m í s t n í c h jmen. Převod některých z nich do jiné grafické podoby nepůsobí potíže, např. *Moskva* = *Moskva*, *Novgorod* = *Novgorod*, jindy je hláskoslovná modifikace minimální, např. *Paris* = *Paříž*, *Berlin* = *Berlín*. U řady z nich je zde již historická tradice kulturních i jiných kontaktů, a tak se ustálila adaptovaná podoba jména: *Paříž*, *Petrohrad*, *Londýn*, *Vídeň*, *Lipsko*, *Cáchy*, *Curych*.

Problémem bývají spíše názvy míst, která nejsou tak frekventovaná (např. *Jaroslavl*), dále jména pomístní, traťová, názvy ulic, náměstí apod. V odborných textech není problémem uvádět podoby dvě i více, např. *Tehdy působil Purkyně ve Vratislavi* (pol. *Wrocław*, něm. *Breslau*). Vyskytují-li se v německém textu, který překládáme do češtiny, jména jako *Tetschen*, uvedeme je buď v podobě české – *Děčín*, nebo v obou.

V jazycích blízce příbuzných, jako je čeština a lužická srbština – i v prostředí celkem analogickém – nás názvy ulic utvořené podle řemesel nebo prodáváného zboží, jako *Gerberska hasa*, *Jěrjowa hasa*, svádějí k tomu, abychom užili českých označení typu *V jirchářích*, *Rybná*. Přece jen však – pro věrnost originálu, ale i proto, že se pak část děje odehrává v Praze, volíme nakonec pro označení budyšínských ulic podobu *Jirchářská*, *Slanečková*, ev. *Herinková*.

Pro název hospody jako např. „*Herbska grychta*“ snadno najdeme ekvivalent „Na dědičné rychtě“. Příjemným překvapením pro překladatele je pak konstatování, že se název (z románu z osmnáctého století) udržel i do současnosti: v Šerachowě (Schirgiswalde) najdeme i dnes hostinec „Zum Erbgericht“. Nebo: název krčmy „*Ne grusti, razveselju*“ v povídce Novikova-Priboje *Pevcy (Zpěváci)* jsem přeložila „*U potěšení zarmoucených*“.

Při řešení překladové podoby názvů je někdy třeba pracovat i s výkladem etymologickým.⁶ Např. v povídce Jurije Brézana *Krawčicy* se pracuje se srbským příjmením *Krawc*, což znamená v obecném pojmenování *krejčiči*. Jde o rozvětvenou rodinu, podle níž je obec žertovně nazývána *Krawčicy* (tak ostatně místní názvy historicky vznikaly). Překladatel prezentuje příjmení jako *Kravic* a žertovný název obce *Kravčice*. Je to podle našeho názoru přinejmenším diskusní, protože tato jména u českého čtenáře navozují jiné asociace, a to asociace s etymonem *kravka*, *kráva* (obě se, mimochodem, v textu vyskytují), tedy snad něco jako v češtině existující místní jméno *Kravaře*. Jiné řešení (snad i lepší) by bylo ponechat jména v původní grafické podobě, tedy *Krawc*, *Krawčice*, eventuálně využít překladu *Krejčiči* – *Krejčičře*. Nevylučovali bychom ani takové řešení, kde bychom se opřeli o výslovnost a užili podoby *Krauc*. Ztráta etymologických souvislostí je jistě vždy přijatelnější než navození souvislostí nenáležitých.

P o z n á m k y

¹ Vzorně je otázka vlastních jmen vyřešena v ruské publikaci: R. Jakobson, *Raboty po poetike* (Moskva 1987), kde jsou všechna jména neruských autorů paralelně podána v náležitém přepisu do latinky.

² N. Frýd, *Cisařovna*, Praha 1972, s. 148.

³ L.P. Kalakuckaja, *Sklonenije familij i ličnych imen v ruskom literaturnom jazyke*. Moskva 1984.

⁴ M. Jindra, K problematice vlastních jmen v uměleckém překladu, *Slavica Pragensia* 23, 1980 (1983), s. 175-180.

⁵ Z lužické srbštiny přeložili V. Mudra, V. Straková, L. Šatava. Praha 1986.

⁶ Onomastické problematice jsou věnována *Slavica Pragensia* 19, *AUC Philologica* 4-5, 1976 (Praha 1983). – Srov. též: E. Lotko, Flexivnost spisovné češtiny a přejatá vlastní jména. – In: *Acta UP Olomouc, Philologica* 50, 1984, s. 121-125.

VI. PŘEKLAD A KULTURNÍ DĚDICTVÍ

38 Kulturní hodnoty a překladatelství

Nad několika překlady jednoho literárního díla si nelze neklást otázky, zda a jak spolu ony různé překlady souvisejí, zda jejich chronologický sled vskutku tvoří stoupající kvalitativní křivku, nejde-li právě o tzv. nový generační překlad, přinášející moderní výrazové prostředky, v nichž se zrcadlí nové estetické normy i překladové postupy; také vyvstává otázka, proč ten či onen překlad vlastně vznikl.

Každý překlad literárního díla by měl být úsilím o poznání, pokusem poznat a co nejlépe interpretovat pravdu o originálu, právě tak jako vědecké bádání je úsilím poznat pravdu o různých oblastech objektivní reality. Pro vědce je samozřejmou nutností registrovat vše, co bylo na daném úseku vykonáno, ať už s výsledky práce svých předchůdců souhlasí, navazuje na ně a rozvíjí je, anebo s nimi nesouhlasí, vyvrací je a dává se jinou cestou. Jen po kritickém zhodnocení dosažené úrovně poznání lze jít v badatelské práci dál, usilovat o jeho vyšší stupeň.

Jak je tomu vlastně s uměleckým překladem?

Jakkoli obě sféry lidské intelektuální poznávací činnosti – překládání literárního textu a vědecké bádání – mají společné rysy, nelze je ztotožňovat. Jednak proto, že literární překlad a vědecké dílo jakožto texty mají rozdílné funkce (literární překlad jako každé jiné literární či umělecké dílo plní vedle funkce poznávací i funkci estetickou), jednak proto, že překlad jako proces i jako výsledek je vnějškově mnohem výrazněji poznamenán autorskou (tj. překladatelovou) subjektivitou, která se promítá do individuální interpretace originálního textu. Tato subjektivní stránka literárního překladu má přirozeně své meze: má-li překlad zůstat překladem, musí i individuální interpretace respektovat ideové a estetické hodnoty obsažené v díle. Překladatel sice může v novém překladu přinést na tyto hodnoty jiný pohled, odlišný od pohledu obsaženého v překladu starším, nemůže však do interpretace literárního díla svévolně vkládat své subjektivní ideje.

To znamená, že přes veškerou subjektivitu literárního překladu jako procesu i jako výsledku existují objektivní kritéria, podle nichž lze hodnotit, do jaké míry každý nový literární překlad zprostředkovává měřitelné hodnoty originálu.